

ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮ МЕКТЕПТЕРИНДЕ ХИМИЯ САБАГЫН ӨТҮҮДӨ ЭТНОПЕДАГОГИКА ИЛИМИН КОЛДОНУУ

Ырыскелдиева Р.К.

Ырыскелдиева Р.К. – С. Нааматов атындагы НМУнун Эл аралык магистрдик борборунун магистранты, Нарын ш.

Аннотация: Макалада жалпы билим берүү мектептеринде химия сабагын өтүүдө педагогика илиминин ажырагыс бир бөлүгү болгон этнопедагогиканы (элдик педагогиканы) жандандыруу жана колдонуу маселеси коюлган.

Негизги сөздөр: этнопедагогика, салт, адеп, билим берүү, тартип, муун, үй-бүлө.

APPLICATION OF ETHNOPEDAGOGICS ON LESSONS OF CHEMISTRY IN SECONDARY SCHOOLS

R. K. Yryskeldieva - Naryn state university named after S. Naamatov

Abstract: *The main question of this article is the revival and application of ethnopedagogics (folk pedagogics) on the lessons of chemistry in secondary schools, as an integral of pedagogical science.*

Key words: *ethno-pedagogy, tradition, custom, moral, education, order, morality, age, family.*

ПРИМЕНЕНИЕ ЭТНОПЕДАГОГИКИ НА УРОКАХ ХИМИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Р. К. Ырыскелдиева Международный Магистерский Центр НГУ имени С. Нааматова

Аннотация: В статье поднят вопрос о возрождении и применении этнопедагогике (народной педагогики) на уроках химии в общеобразовательных школах, как неотъемлемой части педагогической науки.

Ключевые слова: этнопедагогика, традиция, мораль, образование, порядок, поколение, семья.

Этнопедагогика ар бир элдин өзүнө гана тиешелүү салт-санаасы, жашоо-турмушу, жүрүм-туруму, дүйнөгө болгон көз карашы жана башка түшүнүктөр менен негизделет. Коомубузда «тарбия», «тартип», «тартиптүү», «таалим», «үйрөтүү», «адеп» деген сөздөр элдик педагогиканын же башкача айтканда этнопедагогиканын ордун көрсөтүп турат. Кыргыз элинин элдик педагогикасында таалим-тарбия элибиздин көөнөргүс мурасы болуп келе жаткан макал-лакаптарында да камтылган. Мисалы:

Адам көркү-адеп
Жакшы кыз –жакадагы кундуз,
Жакшы уул - асмандагы жылдыз.
Жакшы атка- бир камчы,
Жаман атка- миң камчы.
Уядан эмнени көрсө-учканда ошону алат.
Жакшыдан жакшы туулат,
Жамандан жаман туулат. ж.б.

Бул макалдарда жаш муунбу, улуу муунбу бардыгына туура келе турчу таамай айтылган ойлор жатат. Эзелтен элибиз өз элин макал-лакаптар менен тарбиялап, катасын оңдоп, туура жолго салып келишкен. Азыркы учурда мындай жол менен тарбиялоо жокко эсе.

Кыргыздарда балага тарбия берүүдө сөзсүз түрдө төмөнкүлөргө токтолушат:

- ✓ Ата-энени, бир туугандарын жана башка адамдарды сыйлоо
- ✓ өз эне тилин билүү жана сүйүү
- ✓ өз уруусун, тегин билүү
- ✓ Жашоонун мыйзамдарына баш ийүү
- ✓ Ата-бабанын осуятын билүү жана колдонуу
- ✓ өз элинин тарыхын жана маданиятын билүү
- ✓ Элдик каада-салтты, үрп-адатты аткаруу
- ✓ Улуттун символдорун сыйлоо
- ✓ Тартиптүү, айкөл, ак ниет, жоопкерчиликтүү, толеранттуу, кең пейил, эмгекчил ж.б. болуу

Келечек муундарын тарбиялоодо үй-бүлө биринчи орунда турат деп айтылат. Албетте, окуучу 24 саатын 6 саатын гана мектептен өткөзөт калган 18 саат ата-энесинин карамагында. Окуучунун тарбиялуулугу ата-энесинин, тууган-туушкандарынын берген таалим-тарбиясынан аныкталат. Эгерде ата-эне өзү үлгү болгудай тартиптүү, адептүү ж.б. жакшы сапаттарга ээ болгон болсо, балдары да сөзсүз түрдө ата-энесиндей болот.

Окуучу үчүн мектептен уккан, көргөн таасирдүү тарбия маанилүү. Мугалим билим берүүдө өз сабагын гана өтүп тим болбостон, сабак учурунда окуучуга тарбия бере турчу мисалдарды келтирүү менен тарбияласа болот. Ал үчүн мугалим өзү дагы жогоруда айтылгандай жаштарга үлгү боло тургандай адам болушу зарыл.

Жалпы билим берүү мектептеринде химия билимин берүүнүн негизги максаттарынын бири-дүйнө таанууда заттардын, химиялык кубулуштардын бирдиктүүлүгүн жана алардын жаратылышта, адамдын жашоосунда мааниси жөнүндө бүтүн түшүнүктөрдү калыптандыруу болуп саналат. Окутууну маани-маңыздуу жасаш үчүн теориялык материалдарды системалаштыруу зарыл. Тажрыйба жүргүзүү, схема чийүү, таблица түзүү ж.б. Окуучунун окуу материалынын мазмунун кабыл алууда окуу предметиндеги материалдарды турмуш менен, курчап турган айланадагы объектилер, кубулуштар менен байланышын көрсөтө берүү менен түшүндүрүү эн негизги болуп саналат. Окуучулар үчүн өтүлгөн ар бир химия сабагында реактивдердин же башка нерселердин жетишсиздигине байланыштуу көпчүлүк учурда элестетүү ыкмасы колдонулат. Бирок сабак кандай өтүлгөн күндө да илимийлүүлүк, жеткиликтүүлүк, системалуулук, оптималдуулук, фундаменталдык болушу жана тарыхка кайрылуу, турмуш менен байланыштыруу жана мотивдештирүү зарыл.

Химия сабагын этнопедагогиканын жардамы менен өтүү:

- сабакты өтүүнүн методуна жараша өз алдынча иштөө же топторго бөлүп иштөөдө окуучуларды бири-бирин жана бир-биринин оюн, көз карашын сыйлоого, чынчыл, ак ниет ж.б. болууга үйрөтүү
- теманын мазмунуна жараша тарыхка, маданиятыбызга кайрылуу

- дидактикалык карточкаларды жасоодо химиялык элементтердин сүрөттөрүн гана колдонбостон, Кыргызстандын аймагында кездеше турчу жерлердин (балким тарыхый) сүрөттөрүн чагылдыруу
- класста ойноого ылайыктуу кыргыздын улуттук оюндарын ойнотуу

Химия сабагын окуучуларга түшүндүрүүдө кыргыз эли байыртадан эле химиялык заттардын касиеттерин билип, элдин саламаттыгында, күнүмдүк жашоосунда кеңири колдонуп келгендерин айтып, байма-бай мисалдарды келтирүү окуучуларга элестүү таасир берип эстеринде сакталат.

Кыргыз эли эзелтен илим менен техника, медицина өнүгө элек заманда өсүмдүктөрдү, химиялык заттарды, жаныбарлардын органдарын сырскоологон адамдарга колдонуп келишкен. Мисалы: адамдын жара болгон жерине көк ташты сыйпап коюшкан. Көк таш химиялык курамы боюнча кобальт туздарына кирет, дарылык касиети бар, көп өлчөмдө уулуу болуп эсептелинет. Жаныбарлардын органдары дегенибиз карышкырдын боорун, түлкүнүн өтүн итий болгон балдарды айыктырууда колдонушкан. Албетте жаныбарлардын бул органдарында ооруга дабаа берчү кандай заттар бар экендиги боюнча азыркы учурда так маалыматтар жок, бирок ата-бабаларыбыз ошону билип, орууларды өздөрү эле айыктырып алышкан. Кээ бир ооруларды айыктыруу үчүн өсүмдүктөрдү жана алардын тамырларын колдонушкан. Мисалы: арча, адырашман, уу коргошун ж.б.

Элибиз жүндөн уз буюмдарын, шырдак, ала кийиздерди жасоодо боёк катары ар кандай өсүмдүктөрдү кайнатып жүндөрдү боёп, өсүмдүктөрдү, алардын тамырларын байма-бай колдонуп келишкен. Ал кезде химия деген жок эле да. Химиялык боекторсуз эле көз жоосун алган буюмдарды жасашкан. Азыр биз күнүмдүк жашообузду өздүк гигиена үчүн колдонулуучу кол жууган, кир жууган самын, айна жана шампундарсыз элестете албайбыз. Апаларыбыз убагында айран, сүт, жумуртка ж.б. чачтарына кам көрүү үчүн колдонушкан. Ал эми жайлоодо кир жууш үчүн ала бата өсүмдүгүн күйгүзүп, май менен аралаштырып, кир-кечелерин жууганга колдонуп келишкен. Азыр бизде эл ичинде өсүмдүктөрдөн самын жасап, анын пайдалуу, тери орууларына каршы колдонуп келишет.

Кыргыз эли байыртадан колдонуп келе жаткан заттарды мисал кылып айта берсек түгөнгүс. Бул элибиздин акылдуулугун, тапкычтыгын, акыл-ою кенендигин айгинелеп турат.

Химия сабагында Д.И. Менделеевдин химиялык элементтеринин мезгилдик системасы колдонулат. Анда химиялык элементтер өзүнчө уячада жайгашкан. Мезгилдик система химиялык элементтерди топторго, мезгилдерге бөлөт. Окуучуларга жөн гана ушинтип айтып койсоң түшүнө алышпайт. Ал эми кыргыздар үй-бүлө, тууган-туушкан, тек, уруу дегенге көп маани беришет. Улгайган адамдар менен отурсаң, кимдин баласысың, урууң ким, жети атанды билесиңби деп сурап калышат. Муну жазып жаткан себеп, Д.И. Менделеев химиялык элементтердин мезгилдик системасында элементтерди жөн жерден топторго, мезгилдерге жайгаштырган эмес. Ар бир топтогу элементтердин өзүнө, топко тиешелүү касиеттери бар. Мисалы биринчи топтогу щелочтук металлдар баардыгынын бирдей касиеттери сыяктуу эле калган топтордогу элементтердин дагы өздөрүнө мүнөздүү жактары бар. Ушуну окуучуларга толук, түшүнүктүү жеткирүү үчүн ар бир топ бир үй-бүлөнү мүнөздөйт. Ар бир үй-бүлөнүн өзүнө тиешелүү уруусу, ата-теги, мүнөзү, көз карашы, баалуулуктары бар, химиялык элементтердин топтору дагы ошол эле сыяктуу. Же болбосо Кыргызстанда 7 облус бар (химиялык элементтердин мезгилдик системасындагы 7 мезгил), ар бир облустун дагы мүнөздүү аймагы, тил диалектиси ж.б. бар. Кыргыз эли үчүн жетинин бири- кыдыр деген сыяктуу эле 7 саны ыйык болуп эсептелинет.

Химия сабагын өтүүдө ушул сыяктуу кыргыз элибиздин мүнөзүнө, салт-санаасына тууралап түшүндүрүү окуучуларга жакшы таасир берип, химия сабагы менен бирге элибиздин салт-санаасы, кулк-мүнөзү, тарыхы, маданияты жана баалуулуктары боюнча дагы билим алары бышык.

Мугалим ар бир сабак өтүүдө изденүү менен чон аракетин жумшаса этнопедагогиканын мындан дагы көп компоненттерин колдонсо болот. Муну менен окуучулар жөн гана химия боюнча билим албастан комплекстүү билимге ээ болот.

Адабияттар:

1. Абрамзон С.М. Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи. – Фрунзе, 1990. – С. 277.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы: I бөлүк. – Б., 1996. – С. 63.
3. Акматалиев А.С. Кыргыздын көөнөрбөс дөөлөттөрү. – Бишкек: Шам, 2001.
4. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. – М.: Педагогика, 1991. – С. 20, 233–234
5. Пословицы и поговорки кыргызского народа: из собрания акад. К.К. Юдахина. – Бишкек: Илим, 1997. – С. 12.

Рецензент: С.Нааматов атындагы НМУнун ага окутуучусу Г.Такырбашева.